Kognitivni i emocionalni razvoj u djetinjstvu

Vidović, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split / Sveučilište u Splitu**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:176:024807

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Sveučilišni odjel zdravstvenih studija
SVEUČILIŠTE U SPLITU

Repository / Repozitorij:

Repository of the University Department for Health Studies, University of Split

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU

Podružnica

SVEUČILIŠNI ODJEL ZDRAVSTVENIH STUDIJA

PREDDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ

SESTRINSTVO

Matea Vidović

KOGNITIVNI I EMOCIONALNI RAZVOJ U DJETINJSTVU

Završni rad

Split, 2019.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

Podružnica

SVEUČILIŠNI ODJEL ZDRAVSTVENIH STUDIJA

PREDDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ

SESTRINSTVO

Matea Vidović

KOGNITIVNI I EMOCIONALNI RAZVOJ U DJETINJSTVU

COGNITIVE AND EMOTIONAL DEVELOPMENT IN CHILDHOOD

Završni rad/ Bachelor' Thesis

Mentor:

Doc. dr. sc. Vesna Antičević

Split, 2019.

Sadržaj:

1. UVOD ... 1
   1.1. Definicija djetinjstva ... 1
   1.2. Teorije razvoja ... 2
   1.3. Temelji razvoja u djetinjstvu ... 6
      1.3.1. Genetski utjecaj ... 6
      1.3.2. Obiteljski utjecaj ... 7
      1.3.3. Socioekonomski status ... 8
      1.3.4. Utjecaj siromaštva ... 8
      1.3.5. Kulturalni utjecaj ... 9
   1.4. Kognitivni razvoj – definicija i određenje ... 10
   1.5. Emocionalni razvoj – definicija i određenje ... 10
   1.6. Razdoblja djetinjstva ... 11
2. CILJ ... 12
3. RASPRAVA ... 13
   3.1. Kognitivni razvoj u dojenačkoj dobi i najranijem djetinjstvu ... 13
      3.1.1. Piagetova kognitivno-razvojna teorija ... 14
      3.1.2. Pristup obrade informacija ... 17
      3.1.3. Teorija sociokulturalnog razvoja Lava Vigotskog ... 18
      3.1.4. Jezični razvoj ... 18
   3.2. Emocionalni razvoj u dojenačkoj dobi i najranijem djetinjstvu ... 20
      3.2.1. Razvoj temeljnih emocija ... 20
      3.2.2. Razumijevanje i reagiranje na emocije drugih ... 21
      3.2.3. Pojava emocija samosvjesnosti i počeci samoregulacije emocija ... 22
      3.2.4. Temperament ... 23
      3.2.5. Privrženost ... 24
   3.3. Kognitivni razvoj u ranom djetinjstvu ... 27
      3.3.1. Piagetova teorija: Predoperacijski stadij ... 27
      3.3.2. Sociokulturalna teorija Vigotskog ... 29

3.3.3. Obrada informacija 30
3.3.4. Jezični razvoj 31
3.4. Emocionalni razvoj u ranom djetinjstvu 32
3.4.1. Samorazumijevanje 33
3.4.2. Razvoj moralnosti 33
4. ZAKLJUČAK 36
5. SAŽETAK 37
6. SUMMARY 38
7. LITERATURA 39
8. ŽIVOTOPIS 40

1. UVOD

1.1. Definicija djetinjstva

Djetinjstvo predstavlja rani stadij u procesu ljudskog razvoja (1). Prema pristupu cjeloživotnog razvoja djetinjstvo obuhvaća razdoblje dojenačke dobi i najranijeg djetinjstva, rano djetinjstvo, srednje djetinjstvo te razdoblje adolescencije. Smatra se da ni jedno životno razdoblje nije važnije od drugih po svom utjecaju na tijek života. Unutar svakog razvojnog razdoblja događaju promjene u tri velika područja: tjelesnom, kognitivnom ili spoznajnom te socijalnom i emocionalnom. Tjelesni razvoj uključuje promjene u veličini tijela, izgledu, tjelesnom zdravlju, funkcioniranju tjelesnih sustava, te perceptivnim i motoričkim sposobnostima. Kognitivni razvoj uključuje promjene u intelektualnim sposobnostima, tj. promjene u pažnji, pamćenju, svakodnevnom i akademskom znanju, rješavanju problema, kreativnosti, mašti i jeziku. Emocionalni i socijalni razvoj obuhvaća promjene u emocionalnoj komunikaciji, samorazumijevanju, znanju o drugim ljudima, prijateljstvima, prisnijim odnosima, te vještinama ophođenja s drugim ljudima. Sva tri područja razvoja u velikoj se mjeri preklapaju i u međusobnim su interakcijama (2). Dakle, djetinjstvo se smatra razdobljem u kojem djeca kao ranjiva i nevina bića trebaju zaštitu odraslih koji su odgovorni za njihov rast i razvoj (3).

Dojenačka dob i djetinjstvo smatraju se razdobljima naglih promjena (2), koje karakterizira brz tjelesni rast i napore djeteta s ciljem formiranja uloga i odgovornosti, najčešće kroz igru i formalnu edukaciju (1). Razvojni izazovi i prilagodbe s kojima se susreće pojedinac u svim razvojnim razdobljima pod utjecajem su bioloških, psiholoških i socijalnih činitelja, a sam razvoj zajednički je izraz za poboljšanje i slabljenje pojedinih vještina. Pojedinci koji žive u različitim sredinama, odnosno jedinstvenim kombinacijama osobnih i okolinskih uvjeta, imaju različite putove promjena (2). Osobne karakteristike obuhvaćaju nasljeđe i biološku strukturu, dok okolinski uvjeti obuhvaćaju neposrednu okolinu poput doma, vrtića, škole i susjedstva, te same okolnosti koje su udaljenije od djetetova svakodnevnog života, poput resursa u zajednici, društvenih vrijednosti i prioriteta

te povijesnog razdoblja. Sve te različite okolnosti potiču različite kognitivne kapacitete, socijalne vještine i osjećaje o sebi i drugima (4).

1.2. Teorije razvoja djeteta

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća započela su istraživanja dječjeg razvoja iako ideje o tome kako djeca rastu i kako se mijenjaju tijekom svog razvoja postoje već stoljećima prije. U svrhu lakšeg opažanja djece i razumijevanja njihovog razvoja pojavile su se različite teorije. Teorije su integrirani, uređeni skup tvrdnji, koje nam objašnjavaju, opisuju i predviđaju ponašanje. Teorije nam dakle daju različite ideje o tome kakva su djeca i kako se mijenjaju, pružaju smisao onome što vidimo, a samim time nam omogućuju bolji položaj kako poboljšati dobrobit i tretman djece (4).

Između 6. i 15. stoljeća u srednjovjekovnoj Europi na djetinjstvo kao zasebni stadij razvoja nije se pridavalo puno važnosti. Unatoč svijesti o dječjoj ranjivosti, nisu postojala nikakva filozofska tumačenja o jedinstvenoj prirodi djetinjstva niti o odvojenim razdobljima razvoja. Takvo gledalište u kojem se dijete nakon dojenačke dobi smatralo kao minijaturna, već oblikovana odrasla osoba naziva se preformacionizam. Već u 16. stoljeću proizlazi drugačija predodžba djece. Preporučivali su se strogi, ograničavajući odgojni postupci poput kažnjavanja kao najučinkovitiji način ukroćivanja iskvarenog djeteta. Prema Johnu Locke-u dijete se u 17. stoljeću smatralo „tabula rasa“, odnosno „prazna ploča″, a iskustvo prema toj zamisli u potpunosti oblikuje djetetov karakter. Locke je smatrao roditelje kao racionalne skrbnike, koji dijete mogu oblikovati na način na koji oni žele, dajući mu upute, primjere i nagrade za dobro ponašanje. Naglašavao je dakle važnost odgoja za razvoj, odnosno smatrao je kako okolina ima veliku moć oblikovanja djeteta. Doveo je do promjene od strogog odnosa prema djeci do suosjećajnosti i ljubaznosti, ali je djecu smatrao pasivnim bićima koja čine malo toga kako bi utjecala na vlastitu sudbinu, što se u potpunosti protivi svim suvremenim teorijama. U 18. stoljeću Jean Jacques Rousseau smatrao je kako djeca nisu prazne ploče, već plemeniti divljaci (noble savagnes), prirodno obdareni osjećajem za ispravno i pogrešno, s urođenim programom pravilnog, zdravog razvoja. Rousseau je za razliku od Lockea smatrao da djeca sama određuju svoju sudbinu,

te je vjerovao kako odrasli svojim odgojem mogu samo naštetiti djetetovu urođenom osjećaju za moralno i njegovim jedinstvenim načinima razmišljanja i doživljavanja.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća istraživanja dječjeg razvoja brzo su se razvijala, te su se pojavile bolje istraživače metode i teorije. Charles Darwin smatra se prethodnikom znanstvenog proučavanja djece. U svojoj teoriji evolucije naglašava i prirodni odabir i preživljavanje najsposobnijih te otkriva kako je u ranim stadijima prenatalni razvoj mnogih vrsta neobično sličan. Otkrivanje sličnosti između djetetova razvoja i čovjekove evolucije pokazalo se netočnim, ali su potaknuli brižljiva opažanja svih aspekata djetetova razvoja. Utemeljitelj znanstvenog istraživanja djece smatra se američki psiholog G. Stanley Hall. Hall i njegov učenik Arnold Gasell izgradili su teorije o djetinjstvu i adolescenciji s nastojanjem da opišu sve aspekte razvoja. Naime utemeljili su normativni pristup, prema kojem se velikom broju pojedinaca uzimaju mjere ponašanja i izračunavaju prosjeci za određenu dob kako bi se odredio tipičan razvoj u motoričkom smislu, socijalnom ponašanju i karakteristikama ličnosti dojenčadi i djece. Alfred Binet i njegov kolega Theodorea Simon sastavili su početkom dvadesetog stoljeća prvi test inteligencije. Osim za predviđanje školskog uspjeha služio je i ispitivanje individualnih razlika u razvoju, odnosno utjecaj spola, etničke pripadnosti, redoslijeda rođenja, obiteljskih obilježja i drugih karakteristika na rezultate testa (2).

Sredinom 20. stoljeća pojavile su se različite teorije o čovjekovu razvoju. Prema psihoanalitičkom shvaćanju djeca tijekom svog razvoja prolaze kroz niz stadija u kojima se suočavaju sa sukobom između bioloških nagona i socijalnih očekivanja. Sigmund Freud, osnivač psihoanalitičkog pokreta, izgradio je svoju psihoseksualnu teoriju koja ističe kako je za zdrav razvoj ličnosti važno kako roditelji obuzdavaju seksualne i agresivne nagone svog djeteta u prvih nekoliko godina života. U Freudovoj teoriji postoje tri djela ličnosti, id, ego i superego koji se integriraju tijekom niza od pet stadija. Uspostavljeni odnosi među njima tijekom predškolskih godina određuju osnovnu ličnost pojedinca. Freudova teorija prva je upozorila na utjecaj ranog odnosa roditelja i djeteta na razvoj. Za razliku od Freuda, Erik Erikson je naglašavao da se normalni razvoj treba shvatiti u odnosu na životnu situaciju svake kulture. U svojoj psihosocijalnoj teoriji ističe važnost ega, svjesnog racionalnog djela ličnosti. Osim što on posreduje između impulsa ida i zahtjeva superega,

ego također doprinosi pozitivnom razvoju time što stječe vještine i stavove u svakom stadiju, koji čine pojedinca aktivnim članom koji doprinosi društvu (4).

Prema biheviorizmu, Watson je primjenjujući klasično uvjetovanje na dječje ponašanje zaključio da je okolina nadmoćna sila u razvoju, te da odrasli mogu oblikovati ponašanje djece pažljivim kontroliranjem veza podražaj-reakcija. Watson je također razvoj smatrao kontinuiranim procesom koji se sastoji od postupnih poboljšanja s dobi u broju i snazi tih veza, odnosno porast naučenih ponašanja. Nadalje teorija operantnog uvjetovanja B.F. Skinnera ističe kako se čestina ponašanja može povećati ako nakon ponašanja uslijede razna potkrepljenja, poput hrane, pića, pohvala, prijateljskog osmjeha, nove igračke ili se pak može smanjiti kroz kazne kao što su neodobravanje i gubitak privilegija. Albert Bandura u jednoj od teorija socijalnog učenja naglašava kao snažan izvor razvoja modeliranje, odnosno imitaciju ili učenje opažanjem. Pri tome ističe i važnost kognicije, te naglašava da djeca postepeno postaju selektivnija u tome što i koga imitiraju. Modificiranjem ponašanja kombiniranjem uvjetovanja i modeliranja nastoje se eliminirati neželjena ponašanja i povećati vjerojatnost poželjnih odgovora (4).

Piagetova kognitivno-razvojna teorija naglašava kako djeca aktivno grade znanje manipuliranjem i istraživanjem svijeta. Razvoj djece, kojem doprinosi razvoj mozga i sve raznolikija dječja iskustva, odvija se kroz četiri stadija. Svaki stadij obilježavaju različiti načini mišljenja, pa tako kognitivni razvoj započinje u senzomotoričkom stadiju (rođenje-2 godine) bebinim korištenjem osjeta i pokreta. Simboličko, nelogično mišljenje javlja se u predoperacijskom stadiju (2-7 godine), ali ga djeca naposljetku isprave stalnim nastojanjima da postignu ravnotežu između unutrašnjih struktura i informacija koje susreću u svakodnevnim životima (4).

Pristup obrade informacija, poput Piagetove teorije gleda na djecu kao na aktivne sudionike koji nastoje shvatiti svoja iskustva, pokušavaju dati smisao stvarima i mijenjaju svoje mišljenje razvojem mozga i u skladu sa zahtjevima okoline. Vještine percepcije, pažnje, pamćenja, planiranja i rješavanja problema slične su u svakoj dobi, ali su prisutne većoj ili manjoj mjeri, odnosno postupno se poboljšavaju (4).

Prema etologiji i evolucijskoj razvojnoj psihologiji djeca postupno razvijaju širi raspon adaptivnih ponašanja. Pri tom se veliki dio pažnje posvećuje osjetljivom razdoblju u kojem

se pojavljuju određene sposobnosti i u kojem je pojedinac posebno osjetljiv na okolinske utjecaje. U tom razdoblju rana iskustva uvjetuju tijek daljnjeg razvoja Evolucija i nasljeđe utječu na ponašanje, a učenje im pruža veću adaptivnost (4).

Sociokulturna teorija Lava Vigotskog naglašava kako je socijalna interakcija, osobito zajednički razgovori i suradnja s kompetetnijim članovima društva, nužna kako bi djeca usvojila načine razmišljanja i ponašanja karakteristične za kulturu svoje zajednice. Djeca u svakoj kulturi zahvaljujući socijalnoj interakciji razvijaju jedinstvene vještine, nužne za uspjeh u toj kulturi (4).

Teorija ekoloških sustava smatra da se dijete razvija unutar složenog sustava odnosa. Svaki sloj okoline koji ga okružuje ima snažan utjecaj na njihov razvoj. Mijenjanje okoline poput rođenja brata ili sestre, selidba u novo mjesto ili pak razvod roditelja te trenutak kada se to događa mijenjaju postojeće odnose između djece i njihove okoline, te stvaraju nove uvjete koji utječu na razvoj. Osim što te promjene mogu biti nametnute, dijete isto tako u procesu razvoja može mijenjati i stvarati mnoga vlastita okruženja i iskustva, što ovisi o tjelesnim, intelektualnim i karakteristikama ličnosti djeteta te o okolinskim prilikama. Stoga su djeca i proizvodi i proizvođači svojih okolina (4).

Perspektiva dinamičnih sustava poput biheviorizma, teorije socijalnog učenja, evolucijske razvojne psihologije i teorije ekoloških sustava raspravlja o mnogim područjima funkcioniranja djece. Biološki ustroj, svakodnevni zadaci i socijalna iskustva s kojima se djeca susreću prilikom usvajanja tih vještina jako se razlikuju, što dovodi do velikih individualnih razlika u specifičnim vještinama (4).

1.3. Temelji razvoja u djetinjstvu

Osim genetskog naslijeđa koji predstavlja temelj za razvoj, za razvoj pojedinca vrlo su važni i okolinski utjecaji. Okolina predstavlja složen skup utjecaja koji se međusobno kombiniraju, stoga može poboljšati razvoj ili pak može biti izvor različitih rizika. Obitelj kao prvi i najdugotrajniji kontekst razvoja, ali i drugi utjecaji iz okoline kao što su prijatelji, susjedstvo, društvo u kojem živimo (dostupnost zdravstvenih usluga, visokokvalitetna skrb o djeci, siromaštvo ...), odnosno socioekonomski status i kulturni kontekst pokazuju se vrlo važnima u kontekstu razvoja. Oni utječu na sve aspekte razvojnih promjena i to tijekom čitava života (2).

1.3.1. Genetski utjecaj

Genetski utjecaj na emocionalni i kognitivni razvoj u djetinjstvu najbolje ćemo pojasniti kroz kromosomske poremećaje. Osim štetnih recesivnih gena, poremećaji kromosoma predstavljaju glavni uzrok teških razvojnih problema. Većina oštećenja kromosoma nastaje zbog pogrešaka koje nastaju uslijed mejoze, kada spermij i jajna stanica nastaju. Pritom se može dogoditi da se neki par kromosoma ne razdvoji, ili da se pak dio kromosoma otkine. Ove pogreške dakle obuhvaćaju veći dio DNK i obično rezultiraju velikim brojem tjelesnih i mentalnih simptoma. Primjerice posljedice najčešće kromosomske bolesti, Downova sindroma osim karakterističnog tjelesnog izgleda, obuhvaćaju i mentalnu retardaciju, probleme pamćenja, govora, oskudan rječnik i usporen motorički razvoj. Kod dojenčadi s Downovim sindromom primjetno je da se manje osmjehuju, imaju slab kontakt s očima i manje su ustrajna u istraživanju predmeta. Međutim okolinski činitelji, poput roditelja koji ih potiču na interakciju s okolinom, uključivanje takve djece u intervencijske programe već u dojenačkoj dobi i predškolskoj dobi uvelike utječu na njihov razvoj, osobito na njihove emocionalne, socijalne i motoričke vještine (2).

Važno je istaknuti kako je odnos između naslijeđa i okoline dvosmjeran. Geni utječu na čovjekovo ponašanje i iskustva, ali isto tako njegova iskustva i ponašanja utječu na ekspresiju gena. Inteligencija je dakle složena mješavina kako nasljednih tako i okolinskih

uvjeta. Roditelji koji su genetski inteligentniji, mogu svojoj djeci pružiti bolja iskustva, ali isto tako mogu roditi genetski pametniju djecu koja od svojih roditelja naslijede sklonost većoj podražljivosti na okolinske utjecaje. Također životni uvjeti obitelji poput interakcije, odnosno količine govora koju roditelji upućuju svojoj djeci do druge godine života, posvećenosti djetetu, emocionalne topline, roditeljskog ohrabrivanja i poticajne fizičke okoline prediktori su za djetetov kvocijent inteligencije u dojenačkoj dobi i ranom djetinjstvu. Stoga genetski, ali i okolinski činitelji utječu i na razvoj rječnika. Brže tjelesno sazrijevanje djevojčica dovodi do njihovog nešto bržeg jezičnog razvoja, sukladno tome majke u drugoj godini života nešto više pričaju ženskoj nego muškoj djeci, čime se ističe utjecaj i okolinskih uvjeta na jezični razvoj. Uloga biološkog naslijeđa vidljiva je i u rodnom tipiziranju. Dječaci su genski predisponirani na dominantnost. Koriste grube bučne pokrete prilikom igre, za razliku od djevojčica koje su genski udešene na intimnost i odgovornost, tihe su i koriste nježne postupke prilikom igre. Kako bi potaknuli djetetovu svijest o rodnim ulogama i kako bi im pomogli prilikom prilagodbe s njima, okolinski uvjeti poput obitelji, vršnjaka, ali i socijale okoline kombiniraju se i nadovezuju na genetske, te na taj način potiču snažno rodno tipiziranje u ranom djetinjstvu (2).

1.3.2. Obiteljski utjecaj

Obitelj predstavlja prvi i najdugotrajniji kontekst razvoja. Odnosi unutar obitelji služe nam kao model za stvaranje odnosa u širem svijetu – u susjedstvu, školi i zajednici. Djeca u svojoj obitelji usvajaju jezik, različite vještine, socijalne i moralne vrijednosti kulture u kojoj žive. Primjerice emocionalno tople i podržavajuće obiteljske veze preduvjet su za tjelesno i psihičko zdravlje tijekom čitavog života, dok su izolacija i otuđenje povezani s razvojnim problemima. Prema jednom istraživanju utvrđeno je kako u obiteljima s manjim brojem članova roditelji znatno više govore svojoj djeci, što je jedan od najvažnijih činitelja ranog jezičnog, intelektualnog i akademskog napretka. Unutar obitelji ponašanje svih članova međusobno je povezano, a utjecaji na pojedine članove mogu biti izravni i posredni. Izravni utjecaj primjerice predstavljaju roditelji koji svoje zahtjeve postavljaju na topao i blag način, njihova djeca pritom spremnije surađuju i s voljom ispunjavaju roditeljski zahtjev, što dovodi do toga da su roditelji poslije zadovoljniji, nježniji i topliji.

Za razliku od izravnog utjecaja, posredni utjecaj podrazumijeva da je interakcija između dva člana obitelji pod utjecajem i drugih članova obitelji. Djedovi i bake mogu povoljno utjecati na djetetov razvoj, kako izravno svojim toplim i prijateljskim ponašanjem prema djetetu, tako i posredno dajući roditeljima odgojne savjete ili pak pomažući obitelji financijski. Osim povoljnog utjecaja, bake i djedovi mogu imati i štetne učinke. Svađa roditelja sa svojim roditeljima, može negativno utjecati na komunikaciju s njihovom djecom. Obitelj dakle možemo shvatiti kao dinamičan sustav koji se stalno prilagođava novim događajima, razvojnim promjenama svojih članova, ali i promjenama u društvu, te uvelike utječe na emocionalni i kognitivni razvoj djeteta (2).

1.3.3. Socioekonomski status

Socioekonomski status već u drugoj godini života povezan je s pozitivnim kognitivnim razvojem i razvojem jezika. Djeca iz obitelji višeg socioekonomskog statusa tijekom čitavog djetinjstva i adolescencije postižu bolje rezultate u školi, završavaju više razine obrazovanja i imaju veće izglede za uspješan život u odrasloj dobi, a kao razlog tome navode se razlike u obiteljskom funkcioniranju. Socioekonomski status dakle utječe na broj članova unutar obitelji, obiteljske odnose, odgojne metode te razvoj crta ličnosti kod djeteta. Obitelji nižeg socioekonomskog statusa ističu važnost vanjskih karakteristika djeteta, poput poslušnosti, urednosti, čistoće i uljudnosti. Odgoj u takvim obiteljima puno je stroži, uz česta kritiziranja, naređivanja i tjelesno kažnjavanje. Za razliku od njih, roditelji visokog socioekonomskog statusa najčešće imaju manji broj članova, više naglašavaju razvoj psiholoških osobina u djeteta, poput znatiželje, sreće, samouvjerenosti, te razvoj kognitivne i socijalne zrelosti. Takvi roditelji stvaraju tople i prisnije odnose s djecom. Više razgovaraju i potiču dojenčad i predškolsku djecu, te im daju veću slobodu u istraživanju i razvoju (2).

1.3.4. Utjecaj siromaštva

Siromaštvo i beskućništvo predstavljaju jedne od važnijih problema koji ugrožavaju djetetov razvoj. Njihov utjecaj na tjelesno, psihičko zdravlje, te na školski uspjeh pogubniji

je što im je dijete ranije izloženo, što su oni teži i što traju duži vremenski period. Osim zdravstvenih problema kod djece beskućnika prisutan je usporen razvoj, te znakovi velikog emocionalnog stresa. Ona djeca koja imaju mogućnost pohađati školu postižu slabiji uspjeh od druge siromašne djece, zbog čestih izostanaka te zdravstvenih i emocionalnih poteškoća (2).

1.3.5. Kulturalni utjecaj

Vrijednosti i običaji kultura utječu na sve aspekte svakodnevnog života, kako na interakcije unutar same obitelji, tako i na izvan obiteljska okruženja koja su prisutna u nekoj zajednici. Mala djeca imaju jedinstvene stilove ranog učenja jezika. Stilovi usvajanja jezika ovise i o kulturi. Primjerice, djeca iz engleskog govornog područja koriste referencijalni stil. Njihov rječnik većinom obuhvaća riječi koje imenuju predmete, dok kod kineske i korejske djece prevladavaju riječi koje većinom izražavaju čovjekove potrebe i osjećaje, odnosno ekspresivni stil. Ove razlike među djecom posljedica su takvog govora odraslih u tim kulturama. Kultura također može utjecati na ekspresiju emocija, poput ljutnje i straha putem odgojnih postupaka. Pravi primjer za to su djeca koja žive u izraelskim kibucima. Zbog života u izoliranoj zajednici i izloženosti terorističkim napadima ta djeca pokazuju znatno veći strah od nepoznatih osoba od njihovih vršnjaka iz gradskih sredina. Isto tako kulturalne razlike u roditeljskom odabiranju i interpretaciji događaja prilikom pričanja osobnih priča utječu na to kako djeca sebe doživljavaju. Kineski su roditelji u svoje osobne priče integrirali vrijednosti kao što su disciplina i socijalne obaveze. Naglašavali su važnost toga da se obitelj ne osramoti i na kraju priče su izravno navodili svoja očekivanja, stoga je slika kineske djece o sebi naglašavala obaveze prema drugima. Za razliku od kineske djece, slika o sebi kod američke djece naglašavala je autonomiju. Američki roditelji disciplinirali bi svoju djecu, ali su u pričama rijetko navodili loša ponašanja. Djetetove nedostatke prikazivali bi u pozitivnom svjetlu, vjerojatno kako bi ohrabrili pozitivan doživljaj sebe. Važno je naglasiti da različite kulture imaju različita odgojna vjerovanja i postupke u vezi s odgojem što rezultira različitim kognitivnim, socijalnim ali i emocionalnim postignućima djece (2).

1.4. Kognitivni razvoj – definicija i određenje

Kognicija podrazumijeva sve unutarnje procese i mentalna iskustva koji dovode do ″spoznaje″. Ona uključuje sve mentalne aktivnosti kao što su pažnja, pamćenje, simboliziranje, rješavanje problema, stvaranje i maštu, ključne za naše preživljavanje. Proučavanjem kognitivnog razvoja nastoji se objasniti kako se intelektualni kapaciteti mijenjaju i razvijaju od rođenja do zrelosti, pod utjecajem genetskih i različitih okolinskih činitelja, poput roditelja, socijalnog i emocionalnog okruženja i igre. Također se nastoji pojasniti kako neka djeca razmišljaju manje ili više zrelo i na drugačiji način od ostale djece njihove dobi. Kognitivni razvoj djeteta od rođenja do polaska u školu obuhvaća senzomotorički razvoj, razvoj mišljenja, zaključivanja i način na koji dijete dođe do rješenja problema. Stoga, kako bi se dijete moglo zdravo razviti, potrebno mu je osigurati sigurnu, toplu i poticajnu okolinu(4).

1.5. Emocionalni razvoj – definicija i određenje

Emocije su jedan od najvažnijih činitelja koje utječu na cjelokupno funkcioniranje pojedinca. One se sastoje od niza povezanih reakcija na određeni događaj ili situaciju. Intenzivne su, kratkotrajne, praćene različitim fiziološkim promjenama, te dovode do prekida trenutnog ponašanja. Prema nekim autorima dječji emocionalni razvoj može se podijeliti u tri faze, a to su usvajanje, diferenciranje i transformaciju emocija (5). Usvajanje osnovnih emocija poput radosti, iznenađenja, ljutnje, straha, tuge i gađenja karakteristično je za rano djetinjstvo. Djeca od rođenja u interakciji s okolinom pokazuju svoje osjećaje, te uče prepoznati i kontrolirati svoje emocije. U interakciji sa svojim roditeljima diferenciraju i modificiraju svoje izražavanje emocija. Oponašajući svoje roditelje stvaraju obiteljske obrasce ponašanja. Stoga zaključujemo kako ponašanje djeteta i njegov socioemocionalni razvoj ovisi o individualnim obilježjima, točnije temperamentu ali i obilježjima okoline u kojoj se dijete razvija (5).

1.6. Razdoblja djetinjstva

Tijekom svog razvoja i dozrijevanja čovjek prolazi kroz niz razdoblja. Svako razvojno razdoblje sa sobom donosi nove kapacitete, ali i socijalna očekivanja. Djetinjstvo predstavlja najkritičnije, a prema nekim autorima i najvažnije razdoblje u cjelokupnom razvoju čovjeka (6). Ono obuhvaća život djeteta od njegovog rođenja do oko 7. godine života, nakon čega slijedi razdoblje adolescencije i mladosti (7). Većina psihologa iz područja dječje razvojne psihologije prihvaća slijedeću podjelu razvojnih razdoblja :

1. Prenatalno razdoblje: od začeća do rođenja
2. Dojenačka dob i najranija dječja dob: od rođenja do druge godine – pojava različitih motoričkih, perceptivnih i intelektualnih kapaciteta; počeci jezika; prve bliske veze s drugima.
3. Rano djetinjstvo: od 2 do 6 godina – motoričke vještine se usavršavaju, razvija se igra pretvaranja koja pridonosi psihološkom razvoju. Jezik i mišljenje napreduju nevjerojatnom brzinom, djeca počinju uspostavljati veze s vršnjacima i pojavljuje se osjećaj moralnosti.
4. Srednje djetinjstvo: od 6 do 11 – Djeca tada sudjeluju u organiziranim igrama s pravilima. više je logičkih procesa mišljenja, uče savladati osnovne vještine poput čitanja i pisanja, vidi se napredak u samorazumijevanju, prijateljstvu i moralnosti.
5. Adolescencija: od 11 do 18 godina – prijelaz u odraslu dob (4).

2. CILJ

Važan dio sestrinske profesije odnosi se na njegu bolesne djece. Kako bi medicinske sestre mogle na prikladan i stručan način odgovoriti na potrebe djece, važno je da poznaju osnovne zakonitosti razvoja u ranom djetinjstvu.

Cilj ovog rada je prikazati kognitivni i emocionalni razvoj u najranijem i ranom djetinjstvu, odnosno od rođenja do 6. godine života.

3. RASPRAVA

Svako razvojno razdoblje sa sobom donosi nove kapacitete i različita socijalna očekivanja. Poznavanje kako tjelesnog, tako i emocionalnog i kognitivnog razvoja u djetinjstvu važno je zaposlenima u mnogim profesijama s kojima dijete dolazi u kontakt tijekom svog odrastanja i razvoja. Odgajateljima i prosvjetnim radnicima potrebno je takvo znanje da bi znali što i kako podučavati djecu različite dobi. Pedijatrima i drugim zdravstvenim djelatnicima potrebno je kako bi na vrijeme uočili eventualne nepravilnosti u razvoju, te kako bi različitim intervencijama na vrijeme reagirali i poboljšali zdravlje djece. Nadalje informacije o ličnosti i socijalnom razvoju važne su zaposlenima u socijalnoj službi kako bi pomogli djeci s problemima u razvoju te anksioznoj djeci. Na kraju poznavanje tjelesnog, emocionalnog i kognitivnog razvoja potrebno je i samim roditeljima. Na taj način primaju kvalitetne savjete o odgoju djece i iskustvima koji im pomažu unaprijediti razvoj i dobrobit djeteta (2).

U ovom radu naglasak će biti na kognitivnom i emocionalnom razvoju u dojenačkoj dobi i najranijem djetinjstvu (0-2 godina) te u ranom djetinjstvu (2-6 godina), s ciljem što kvalitetnijeg rada s djecom, ali i pravovremenog uočavanja eventualnih odstupanja od normalnog, uobičajenog razvoja te stručnog reagiranja na potrebe bolesne djece.

3.1. Kognitivni razvoj u dojenačkoj dobi i najranijem djetinjstvu

Malo novorođenče u prve dvije godine života na svijet reagira refleksima. Na taj način postaje biće koje ima svoje ciljeve i samouvjereno ih ostvaruje. Rješava jednostavnije probleme i počinje ovladavati govorom. Djetetove prve riječi temelje se na ranim kognitivnim postignućima, a ubrzo nakon toga nove riječi i izričaji povećavaju brzinu i fleksibilnost dječjeg mišljenja. Dakle važno je naglasiti kako se kognitivni razvoj i jezik međusobno podupiru tijekom čitavog razvoja, a u nastavku ćemo obraditi različita gledišta o ranom kognitivnom razvoju i sam početak razvoja jezika (2).

3.1.1. Piagetova kognitivno-razvojna teorija

U Piagetovoj teoriji između dojenačke dobi i adolescencije djeca prolaze kroz četiri stadija ili stupnja razvoja. Prvo razdoblje razvoja obuhvaća prve dvije godine života i naziva se senzomotorički stadij (2). Za senzomotorički stadij karakterističan je brz motorički i kognitivni razvoj djeteta. U ovoj fazi dijete se prvenstveno oslanja na svoja osjetila i uči pomoću njih (8). U prve dvije godine života dijete ″misli″ svojim očima, ušima, rukama i drugom senzomotoričkom opremom poput sisanja i njuha (2). Također za ovo razdoblje obilježeno je ubrzanim motoričkim razvojem. Dijete uči puzati, hodati, trčati i grabiti. Takva veća mobilnost omogućuje djetetu iskusiti više različitih podražaja, te susret s novim iskustvima, a taj cirkularni proces u kojem dijete to iskustvo stalno i iznova pokušava ponoviti temelj je daljnjeg učenja (8). Dakle Piagetovo najsloženije razdoblje razvoja je upravo senzomotorički stadij, podijeljen u šest podstadija (2).

Tablica 1. Sažet prikaz Piagetovih podstadija senzomotoričkog razdoblja (2)

Senzomotorički podstadij	**Adaptivna ponašanja**
1. Refleksne sheme (od rođenja do mjesec dana)	Novorođenački refleksi (djeca sišu, hvataju i promatraju na sličan način)
2. Primarne cirkularne reakcije (1-4 mjeseca)	Jednostavne motoričke navike usmjerene na djetetovo vlastito tijelo (sisanje šake ili palca), predviđanje događaja ograničeno
3. Sekundarne cirkularne reakcije (4-8 mjeseci)	Ponašanja su usmjerena na ponavljanje zanimljivih događaja u okruženju, imitacija poznatih ponašanja (pokušavaju ponoviti događaje koje su sami proizveli svojim djelovanjem)

4. Koordinacija sekundarni cirkularnih reakcija (8-12 mjeseci)	Upuštanje u namjerna ili prema cilju usmjerena ponašanja, sposobnost pronalaženja predmeta na mjestu na kojem je prvo nestao (stalnost predmeta-shvaćaju da predmeti postoje i onda kada su izvan njegova pogleda), bolje predviđaju događaje, imitiraju ponašanja koje su malo različita o onih koja obično izvode.
5. Tercijarne cirkularne reakcije (12-18 mjeseci)	Imitiranje mnogo većeg broja ponašanja (slaganje kocaka, šaranje po papiru i pravljenje smiješnih izraza lica), sposobnost traženja skrivenog predmeta na nekoliko različitih mjesta (pravilan A-B slijed traženja)
6. Mentalno predočavanje (18 mjeseci-2 godine)	Unutrašnje predočavanje predmeta i događaja koje se očituje u sposobnošću pronalaska igračke koja mijenja svoje mjesto dok je dijete ne vidi (nevidljivo premještanje), odgođenoj imitaciji (sposobnost prisjećanja i oponašanja ponašanja modela koji nije prisutan), ″kao da″ igri ili igri zamišljanja) glume svakodnevne i zamišljene događaje)

Piagetov je rad potaknuo veliki broj istraživanja kognitivnog razvoja u dojenačkoj dobi, uključujući i ona koja su se proturječila njegovoj teoriji. Njegova opažanja i danas imaju veliku praktičnu važnost. U njegovoj teoriji i roditelji i odgajatelji nalaze smjernice koje im olakšavaju kreirati okolinu prikladnu za razvoj djece mlađe od dvije godine (2).

U tablici 2 prikazana su izvanredna kognitivna postignuća u prve dvije godine života. Uspoređujući ih s Piagetovom kognitivno-razvojnom teorijom uočavamo kako se mnoge sposobnosti uključujući sekundarne cirkularne reakcije, razumijevanje karakteristika

predmeta, prve znakove stalnosti predmeta, odgođenu imitaciju i rješavanje problema pojavljuju puno ranije nego što je to Piaget pretpostavio.

Tablica 2. Neka kognitivna postignuća u prve dvije godine života (2)

Dob	**Kognitivna postignuća**
Rođenje-1 mjesec	Sekundarne cirkularne reakcije
1-4 mjeseca	Svijest o stalnosti predmeta, čvrstoći (jedan predmet ne može prolaziti kroz drugi) i gravitacija (predmet bez oslonca će pasti), imitacija izraza lica odrasle osobe nakon kraćeg vremena odgode (jedan dan)
4-8 mjeseci	Postojanje temeljnog znanja o brojevima (uočavanje razlika među malim količinama), imitacija novih ponašanja odraslih osoba prema predmetima
8-12 mjeseci	Pronalaženje skrivenog predmeta u različitim situacijama (pravilno A-B traženje), rješavanje senzomotoričkih problema po analogiji s ranijim, sličnijim problemima
12-18 mjeseci	Vješto koriste odgođenu imitaciju, modelirano ponašanje pamte nekoliko mjeseci i oponašaju ga u različitim promijenjenim okolnostima (u laboratoriju izbode ponašanja koja su naučila kod kuće)
18 mjeseci-2 godine	Imitiraju ponašanja koje odrasla osoba pokušava izvesti, čak i ako ih ne uspije izvesti do kraja (početak sposobnosti zaključivanja o namjerama drugih ljudi), oponašanje socijalnih uloga- uloga oca, majke djeteta- u igri – zamišljanja (″kao da″ igri)

3.1.2. Pristup obrade informacija

Teoretičari pristupa obrade informacija usredotočuju se na različite aspekte mišljenja, od pažnje, pamćenja i vještina kategorizacije, do složenog rješavanja problema. Većina teoretičara pretpostavlja kako čovjek pohranjuje informacije u tri dijela sustava za obradu informacija: senzorni registar, radno ili kratkoročno pamćenje i dugoročno pamćenje. Ondje se na njih primjenjuju mentalne strategije kako bi se te informacije zadržale i učinkovito koristile. Djeca s vremenom obraćaju pažnju na veći broj aspekata svoje okoline. Postupno postaju učinkovitija u upravljanju svojom pažnjom, primajući i obrađujući informacije sve većom brzinom. Tijekom prve godine života djetetovu pažnju najviše privlače novi i upadljivi podražaji. U drugoj godini života pažnja i interes za novost se smanjuju, (ne nestaju), ali se poboljšava kontinuirana pažnja osobito za vrijeme igranja igračkama. Djeca postupno sve preciznije razlikuju vidne podražaje, te ih sve duže pamte. U dobi od tri mjeseca pamte ih približno 24 sata, dok ih s godinu dana pamte nekoliko tjedana, a neke čak i više. Male bebe sposobne su za pamćenje prepoznavanjem, dok se krajem prve godine života javlja složeniji oblik pamćenja tj. dosjećanje. Djeca zahvaljujući takvom načinu pamćenja pronalaze skrivene predmete i imitiraju ponašanja drugih satima ili danima nakon što su ta ponašanja opažala. U drugoj života djetetovo dosjećanje ljudi, mjesta i predmeta je izvrsno. Djeca u dobi od 7-12 mjeseci grupiraju podražaje u sve složenije kategorije. Osim što organiziraju fizički svijet (hranu, životinje, prijevozna sredstva, kuhinjski pribor...), djeca u toj dobi imaju sposobnost kategorizirati i svoj emocionalni i socijalni svijet. Ljude i njihove glasove razvrstavaju prema dobi i spolu, te počinju razlikovati emocionalne izraze ljudi koji ih okružuju. Djetetovo istraživanje predmeta i sve bogatije znanje o svijetu dovode do promjene kategorizacije, s pretežno perceptivne koja se temelji na sličnom općem izgledu, na pretežno pojmovnu, temeljenu na zajedničkoj funkciji i ponašanju. U drugoj godini života djeca počinju aktivno kategorizirati, spontano sortirajući predmete za vrijeme igre. Odrasli imenujući predmete pomažu djeci usavršiti njihove najranije kategorije (2).

3.1.3. Teorija sociokulturalnog razvoja Lava Vigotskog

Prema ovoj teoriji složene mentalne aktivnosti kao što su voljna pažnja, namjerno pamćenje ili rješavanje problema imaju porijeklo u socijalnim interakcijama. Djeca kroz zajedničke aktivnosti sa zrelijim članovima društva ovladavaju aktivnostima i načinima mišljenja koji su važni u njihovoj kulturi. Odrasla osoba kroz zajedničku aktivnost usmjerava i podržava dijete, izabire zadatke koje dijete još uvijek ne može samostalno riješiti, već uz njihovu pomoć. Na taj način djeca od odrasle osobe preuzimaju mentalne strategije i razvijaju svoju kompetentnost. Takva fino usklađena podrška odraslih povezana je s naprednijom igrom, jezikom i rješavanjem problema u drugoj godini života. Dakle, igra zamišljanja glavno je sredstvo kojim djeca proširuju svoje kognitivne sposobnosti i uče o aktivnostima koje su važne u njihovoj kulturi. Međutim okolina bogata podražajima nije dovoljna za poticanje ranog kognitivnog razvoja. Osim nje potrebo je da sposobniji članovi kulture (starija braća i sestre, roditelji, odgajatelji) uključe dijete u socijalni svijet, te da ga ohrabruju prilikom njihova uključivanja u socijalne aktivnosti. Ranu igru zamišljanja roditelji mogu pospješiti čestim sudjelovanjem u njoj, tj. prihvaćanjem, upravljanjem i razrađivanjem tema takvih djetetovih igara. Dakle, možemo zaključiti kako kulturalne razlike u socijalnim iskustvima utječu na mentalne strategije već u prve dvije godine djetetova života (2).

3.1.4. Jezični razvoj

Razvoj percepcije i spoznaje u dojenačkoj dobi otvara put ranom jezičnom razvoju. Na rani jezični razvoj snažno utječe i količina govora koju roditelji upućuju svojoj djeci mlađoj od dvije godine. Posljedično tome jezični je razvoj prediktor inteligencije i uspjeha u osnovnoj školi. U tablici 3 prikazana su najvažnija postignuća u ranom jezičnom razvoju.

Tablica 3. Glavna postignuća u jezičnom razvoju u prve dvije godine života (2)

Približna dob	**Postignuće**
2 mjeseca	Djeca guguću, proizvode zvukove koji nalikuju samoglasnicima
Od 4. mjeseca dalje	Djeca sloguju, dodajući samoglasnicima suglasnike i ponavljajući ih veći broj puta. Kod djece neoštećenog sluha u dobi od oko 7 mjeseci, u slogovanju se počinju pojavljivati mnogi glasovi zrelog govornog jezika. Djeca i roditelji uspostavljaju združenu pažnju, roditelji imenuju predmete i događaje u okolini koje dijete gleda Interakcija roditelja i djeteta uključuje igre naizmjeničnih uloga (pjesmice uz koje se plješće rukama i igre skrivača ″nema me – tu sam″). U dobi od godine dana djeca u takvim igrama sudjeluju aktivno, a do tada su samo oduševljeni promatrači.
8-12 mjeseci	Slogovanje uključuje kombinacije suglasnik-samoglasnik i obrasce intonacije koji su tipični za jezik zajednice u kojoj dijete živi. Djeca počinju koristiti predverbalne geste, poput pokazivanja prstom, kako bi utjecala na ponašanje drugih. Počinju razumijevati značenje riječi
12 mjeseci	Izgovara svoju prvu prepoznatljivu riječ
18-24 mjeseca	Rječnik se s oko 50 povećava na približno 200 riječi
20-26 mjeseci	Dijete počinje spajati po dvije riječi

U mnogim kulturama odrasle osobe prilikom svog obraćanja maloj djeci koriste posebni oblik govora, koji se naziva govorom usmjerenim na dijete. Roditelji taj govor neprestano prilagođavaju (mijenjaju dužinu, sadržaj i intonaciju svojih izraza) kako bi djetetu olakšali razumijevanje jezika i omogućili mu uključivanje u konverzaciju. Pritom su osobito učinkoviti razgovori o slikovnicama, koji pružaju djetetu bogato znanje o jeziku i pismenosti. Za razliku od toga, roditeljska nestrpljivost i odbacivanje pokušaja govora, mogu rezultirati nezrelim jezičnim vještinama i djetetom koji se prestaje truditi (2).

3.2. Emocionalni razvoj u dojenačkoj dobi i najranijem djetinjstvu

Prema Eriksonovoj teoriji ličnosti dojenčeta i malog djeteta, prva godina djetetova života naziva se oralni stadij, po uzoru na Freuda. Međutim, Erikson je smatrao kako zdrav psihički razvoj u dojenačkoj dobi ne ovisi samo o količini hrane ili oralnog podraživanja, već o kvaliteti ponašanja djetetova skrbnika, odnosno o osjećajnosti i strpljivosti roditelja prilikom hranjenja djeteta. Kada je skrb o djetetu puna ljubavi i suosjećanja, te kada roditelji obraćaju pažnju na djetetove potrebe, dijete razvija temeljno povjerenje. Zahvaljujući povjerenju koje je stekao, sa sigurnošću stupa u svijet i istražuje ga. Ukoliko dođe do razvoja temeljnog nepovjerenja, dijete ne očekuje od drugih ni ljubaznost ni suosjećanje, pa se štiti povlačeći se od svijeta. Drugi stadij, po uzoru na Freuda naziva se analni stadij. To je razdoblje prilikom kojeg se dijete odvikava od pelena, razvija pojam o sebi te želi samostalno donositi odluke. U ovom stadiju također je bitna uloga roditelja, u smislu njihovog usmjeravanja djeteta, ali i omogućavanja djetetovih samostalnih izbora. Djeca se u dobi od dvije godine pokušavaju osamostaliti. Pritom im je potrebna naša podrška i ohrabrenje, stoga se ovo razdoblje naziva i ″nezavisnost nasuprot sramu i sumnji″. Zaključujemo kako temeljno povjerenje i nezavisnost u drugoj godini života izrastaju iz brižnog, toplog i osjetljivog roditeljskog ponašanja i razumnih očekivanja o djetetovoj kontroli vlastitih poriva (2).

3.2.1. Razvoj temeljnih emocija

Najraniji emocionalni život sastoji se od dva stanja pobuđenosti: privučenost ugodnim podražajima i povlačenje pred neugodnim podražajima. Kasnije dolazi do izražavanja temeljnih emocija (radost, interes, iznenađenje, strah, ljutnja, tuga i gađenje) o kojima zaključujemo na temelju izraza lica. Sredinom prve godine života, djetetovo lice, glas i tjelesni stav stvaraju organizirane obrasce, koji se mijenjaju u skladu s događajima u okolini. Primjerice neosjetljivi roditelji izazivaju kod svoga djeteta tužan izraz lica, nezadovoljno glasanje i klonulo tjelesno držanje, što uvelike može poremetiti djetetov emocionalni i socijalni razvoj (2).

Radost, jedna od tri temeljne emocije, povezuje dijete i roditelja na topao, podržavajući odnos, te učvršćuje djetetove sposobnosti koje se tek razvijaju. U prvim tjednima života dijete se osmjehuje kada je sito, za vrijeme spavanje, te na ugodne podražaje kao što je nježan dodir i zvuk. Na zanimljive prizore koji su vrlo dinamični i upadljivi (predmeti žarke boje), djeca se počinju osmjehivati krajem prvog mjeseca života. Između šestog i desetog tjedna života dolazi do pojave socijalnog osmjeha, odnosno izraz lica odrasle osobe počinje kod djeteta izazivati široki osmijeh. U dobi od oko tri do četiri mjeseca prvi puta se pojavljuje glasan smijeh na podražaje koji su vrlo aktivni. Otprilike s navršenih godinu dana djeca raspolažu različitim vrstama osmijeha, koji se pojavljuju ovisno o osobama i podražajima. Kada na primjer ugledaju roditelje njihov je osmijeh širok s podignutim jagodicama, dok će pred nekim poznanikom iskazati suzdržan i nijem osmijeh. Ljutnja i strah, osobito strah od nepoznatih osoba povećavaju se u drugoj polovini prve godine života. Intenzitet tog straha ovisi o djetetovu temperamentu, prethodnim iskustvima s nepoznatim osobama i trenutačnoj situaciji. Djetetov strah može se smanjiti ukoliko nepoznata osoba koja stupa interakciju s djetetom polagano prilazi, izražava toplinu, pokazuje djetetu privlačne igračke, te igra djetetu poznate igrice (2).

3.2.2. Razumijevanje i reagiranje na emocije drugih

Djetetovo izražavanje emocija povezano je s njegovim tumačenjem emocionalnih znakova u ponašanju drugih ljudi. U najranijoj dobi, dijete otkriva emocije drugih ljudi putem procesa „emocionalne zaraze“. Pritom oni promatraju reakcije svojih najbližih i usvajaju ih. U dobi između sedam i deset mjeseci djeca počinju povezivati emociju iskazanu glasom s odgovarajućim izrazom lica. Ubrzo nakon toga pojavljuje se socijalno oslanjanje, u kojem dijete u neizvjesnoj situaciji traži emocionalne informacije od osoba kojima vjeruju. Koristeći socijalno oslanjanje, roditelji mogu podučiti svoju malu djecu kako reagirati na nove događaje. Isto tako socijalno oslanjanje pomaže djetetu prilikom usporedbe vlastite procjenu događaja s procjenama drugih ljudi. Stoga, sredinom druge godine života djeca počinju shvaćati kako se emocionalne reakcije drugih ljudi mogu razlikovati od njihovih (2).

3.2.3. Pojava emocija samosvjesnosti i počeci samoregulacije emocija

Emocije samosvjesnosti (strah, neugoda, krivnja, zavist i ponos), pojavljuju se sredinom druge godine života, kada se pojavljuje doživljaj samog sebe. One mogu poboljšati ili povrijediti naš doživljaj samog sebe. Stid i neugoda javljaju se u dobi od 18 do 24 mjeseca. Djeca pritom spuštaju pogled, pognu glavu i sakrivaju lice rukama. Približno u to vrijeme javlja se krivnja i ponos, dok se zavist pojavljuje malo kasnije, oko tri godine. Ove emocije osim svijesti o sebi, zahtijevaju i upute odraslih o tome kada treba osjetiti ponos, sram ili krivnju, te imaju važnu ulogu djetetovu moralnom ponašanju i ponašanju koje je usmjereno na postignuće (2).

Početak regulacije emocija u prve dvije godine života uvelike doprinosi samostalnosti i ovladavanju kognitivnim i socijalnim vještinama. U prvim mjesecima života samoregulacija emocija vrlo je ograničena i ovisi o postupcima skrbnika (postupci tješenja ili preusmjeravanja pažnje na predmete). Sposobnost preusmjeravanja pažnje u dobi od četiri mjeseca uvelike pomaže djeci u kontroli emocija. Krajem prve godine djeca puzanjem ili hodanjem kontroliraju emocije, prilazeći ili povlačeći se određenim situacijama. Također roditelji dijete poučavaju socijalno prihvatljivim načinima izražavanja emocija. Potiču obuzdavanje negativnih emocija, osobito kod dječaka, što dovodi do toga da su muškarci emocionalno kontrolirani, dok su žene emocionalno ekspresivne. U drugoj godini života, širenjem vokabulara, djeca polako uče opisati svoja unutarnja stanja kako bi usmjerili roditelje u tome kako da im pomognu, odnosno na koji način će se smiriti (2).

Razvojem emocija, djeca predmete i ljude počinju shvaćati kao nezavisne i stalne. U isto vrijeme počinje se razvijati i dječja samosvijest. Samosvijest koja se najranije pojavljuje je „ja kao subjekt“, što upućuje na djetetovo shvaćanje sebe kao zasebnog činitelja, odvojenog od svijeta, te kako njegovi postupci uzrokuju predviđene reakcije drugih ljudi i predmeta. U drugoj godini života kod djece se počinje razvijati doživljaj sebe kao objekta spoznaje i evaluacije, „ja kao objekt“. Djeca postaju svjesna svojih značajki, vlastitog tjelesnog izgleda, a kasnije stavova, vjerovanja i osobina ličnosti. U dobi od dvije godine koriste vlastito ime ili osobne zamjenice kada govore o sebi (2).

Razvojem samosvijesti dolazi do razvoja empatije. Djeca počinju razumijevati emocionalna stanja drugih ljudi i doživljavaju iste emocije koje doživljava druga osoba. U

drugoj godini počinje i kategorizacija i uspoređivanje sebe s drugim ljudima. Kategoriziraju sebe i druge na temelju dobi (beba, dječak), spola (dječak, djevojčica) i slično. Samosvijest je također temelj i za samokontrolu koja je vrlo bitna u reguliranju djetetova ponašanja. U dobi između dvanaest i osamnaest mjeseci pojavljuju se prvi znakovi samokontrole, u obliku poslušnosti. Djeca u dobi od oko dvije godine neposlušnošću žele pokazati svoju neovisnost. Međutim djeca izložena brižnom i toplom roditeljskom ponašanju bit će poslušnija, jer će naputke i zahtjeve odraslih prihvaćati kao vlastite. Djeca koja imaju razvijeniju pažnju i jezične sposobnosti uglavnom imaju bolju samokontrolu. Važno je naglasiti kako bi samokontrola u djece mlađe od dvije godine bila što uspješnija, roditelji moraju stalno nadzirati i više puta na nježan način podsjećati na izvršavanje neke obaveze (2).

3.2.4. Temperament

Temperament uvelike pridonosi načinu emocionalnog reagiranja. Dojenčad se upravo razlikuje po svom temperamentu, odnosno kvaliteti i intenzitetu emocija, razini aktivnost, pažnje i samoregulaciji emocija. Stoga razlikujemo tri tipa temperamenta u djece. Dijete lakog temperamenta lako se prilagođava novim iskustvima i općenito je dobro raspoloženo. Drugi tip je dijete teškog temperamenta koji teško uspostavlja dnevne ritmove, teško prihvaća nova iskustva i često reagira negativno i intenzivno. Treći tip je suzdržano dijete koje je neaktivno, ima blage reakcije na podražaje iz okoline, te se sporo prilagođava novim iskustvima. Neka djeca ne pripadaju ni jednoj od navedenih skupina, već imaju pomiješane karakteristike iz navedenih tipova temperamenata. Stabilnost temperamenta općenito je niska do umjerena, što znači da se temperament može mijenjati s dobi, ali naravno ne u potpunosti. Unatoč tome što temperament ima genetske temelje, odgojni postupci, kulturna vjerovanja i običaji u velikoj mjeri utječu na njegovu stabilnost i promjenu. Model stupnja podudaranja naglašava važnost stvaranja odgojne okoline koja uvažava djetetov temperament, ali istodobno potiče adaptivnije funkcioniranje kod samog djeteta. Primjerice u drugoj godini života, roditelji čije dijete pokazuje značajke teškog temperamenta, pokušavaju kod njih uspostaviti disciplinu na način da ih kažnjavaju ili da se ljute na njih. Djeca na takve postupke svojih roditelja reagiraju prkosom i neposluhom. Međutim

pozitivni roditelji, koji se uključuju u nježne igre licem-u-lice, pomažu već u dojenačkoj dobi regulaciji emocija, a samim time i smanjenu težine djetetova temperamenta do druge godine života (2).

3.2.5. Privrženost

Privrženost je emocionalna povezanost s važnim ljudima u životu. Kada smo u interakciji s njima, privrženost kod nas izaziva ugodu i radost. U prvih šest mjeseci života, djeca postaju privržena poznatim osobama koje zadovoljavaju njihove potrebe. Mnoga istraživanja potvrđuju kako je djetetova emocionalna povezanost s majkom temelj svih kasnijih odnosa. Etološka teorija privrženosti danas je najprihvaćenija teorija privrženosti. Prema njoj je djetetova emocionalna povezanost sa skrbnikom ponašanje koje se razvilo tijekom evolucije, te koje povećava vjerojatnost preživljavanja. Privrženost se prema toj teoriji razvija u četiri stadija. Prvi je stadij razdoblje pretprivrženosti (od rođenja do 6 tjedana). Urođeni signali poput hvatanja, osmjehivanja, plakanja i gledanja odraslih u lice omogućavaju djetetu kontakt s drugim ljudima. U ovoj dobi djeca još uvije nisu privržena majkama. Unatoč tome što prepoznaju glas i miris svoje majke, ne bune se kada ostanu s nepoznatom osobom. Zatim slijedi stadij privrženosti (od 6 tjedana do 6-8 mjeseci) .U ovom stadiju djeca počinju shvaćati kako njihovo ponašanje utječe na ponašanje osoba koje se skrbe o njima. Počinju razvijati i osjećaj povjerenja, drugačije reagiraju na nepoznate ljude, ali još uvijek ne protestiraju kada se odvajaju od svog roditelja. Nakon toga slijedi stadij jasno uspostavljene privrženosti (od 6-8 mjeseci do 18-24 mjeseca). U ovom stadiju djeca pokazuju separacijsku anksioznost ili tjeskobu prilikom odvajanja od poznate osobe prema kojoj su razvili povjerenje. Separacijska anksioznost ovisi o djetetovom temperamentu, ali i o trenutačnoj situaciji. Također u ovom stadiju, djeca svog poznatog skrbnika doživljavaju sigurnom bazom. Ona im omogućava istraživanje svijeta i sigurnost. Posljednji stadij privrženosti je stvaranje recipročnog odnosa (nakon 18-24 mjeseca). Razvoj mentalnog predočavanja i jezika omogućuje djetetu bolje razumijevanje činitelja koji utječu na roditeljeve odlaske i dolaske, time se prosvjed prilikom odvajanja smanjuje. Pregovaranje i nagovaranje koriste kako bi što više vremena proveli s roditeljima i kako bi eventualno promijenili njihove odluke (2).

Prilikom procjene kvalitete privrženosti, utvrđena su četiri obrasca privrženosti: sigurna, izbjegavajuća, opiruća i neorganizirano-neorijentirana privrženost. Obrazac sigurne privrženosti pokazao se najzastupljeniji unatoč svim kulturalnim razlikama. Prema tom obrascu djeca u roditeljima pronalaze sigurnu bazu za istraživanje okoline. Plaču kada ih roditelj ostavlja i traže kontakt s njime kada se on vrati. U kasnijoj dobi, djeca koja su imala sigurnu privrženost pokazuju se socijalno kompetentnom, sposobnom za suradnju i puna samopoštovanja. Također sigurna privrženost odražava se na kasniji bolji kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj. Drugi obrazac predstavlja izbjegavajuća privrženost prema kojoj djeca nisu posebno povezana sa svojim roditeljima. Ne osjećaju nemir prilikom odlaska roditelja i ne iskazuju posebne emocije nakon što se on vrati. U kasnijoj dobi takva su djeca često izolirana i neprihvaćena. Nadalje u obrascu opiruće privrženosti djeca u roditeljima vide samo sigurnost i ne istražuju okolinu. Kada roditelj odlazi dijete je uznemireno, a nakon njihova povratka dijete je uznemireno i ljuto, te ga je teško utješiti. Takva djeca kasnije se vrlo teško povezuju s vršnjacima, ometaju i teškog su karaktera. Posljednji obrazac predstavlja neorganizirano-neorijentirana privrženost u kojoj su djeca često zbunjena, ne znaju kako reagirati, pa postaju ravnodušna. U kasnijoj dobi često iskazuju agresivnosti i neprijateljstvo u odnosu s drugom djecom. Najzastupljeniji obrazac, obrazac sigurne privrženosti kao i neorganizirano-neorijentirani obrazac su vrlo stabilni, dok se drugi obrasci mogu mijenjati pod utjecajem socioekonomskog statusa i kulturnih vjerovanja (2).

Razlikujemo četiri činitelja koja utječu na kvalitetu privrženosti. Jedan od njih je mogućnost uspostavljanja privrženosti. Institucionalizirana djeca znatno su češće pokazivala emocionalne i socijalne probleme poput depresije i povlačenja pred okolinom. Razlog tome je što njihovu majku, s kojom su uspostavili privrženost nije zamijenio novi stalni skrbnik s kojim bi razvili duboke veze. Drugi je činitelj kvaliteta skrbi o djetetu. Najvažnija karakteristika pritom je interakcijska usklađenost u kojoj skrbnik reagira na djetetove signale, na vremenski dobro usklađen, ritmičan i prikladan način. Treći činitelj predstavljaju karakteristike djeteta. Prema tome gledalištu mnoge djetetove karakteristike mogu dovesti do sigurne privrženosti, sve dok njihovi roditelji osjetljivo prilagođavaju svoje ponašanje tako da ono odgovara djetetovim potrebama. Kada je roditeljeva

sposobnost prilagođavanja svog ponašanja smanjena primjerice zbog osobina ličnosti ili stresnih životnih okolnosti, tada postoji rizik od pojave problema privrženosti kod djece s poremećajima, bolestima ili teškim temperamentom. Zadnji činitelj koji utječe na kvalitetu privrženosti su obiteljske okolnosti. Razni stresni događaji kojima su obitelji izložene mogu loše utjecati na razvoj privrženosti. Stresni događaji, ali i uznemireni roditelji mogu utjecati na djetetov osjećaj sigurnosti. U takvim slučajevima nije rijetko zanemarivanje djetetove potrebe za povezanošću i premalo provođenje kvalitetnog vremena s roditeljima. Također sagledavanjem vlastitog djetinjstva, skrbnici su u mogućnosti analizirati svoju privrženost s roditeljima i na taj način učiniti sličnim ili poboljšati svoj odnos s vlastitom djecom (2).

Privrženost djeteta se do druge godine većinom bazira na majku, a kasnije se proširuje na ostale poznate osobe poput oca, braće i sestara. Djeca također i uz oca mogu razviti sigurnu privrženost, osobito zbog načina na koji su očevi povezani s djecom. Oni sudjeluju u uzbudljivim i tjelesnim igrama s djetetom. Braća i sestre također imaju važnu ulogu u razvoju privrženosti. Iako u početku osjećaju zavist, poslije se pronalaze u ulozi zaštitnika svog mlađeg brata ili sestre. Dakle odnos među braćom i sestrama pod utjecajem je njihova temperamenta, roditeljskih odgojnih postupaka, a sukladno tome i vremenom koji provode u zajedničkoj igri (5).

3.3. Kognitivni razvoj u ranom djetinjstvu

U ranom djetinjstvu djetetov je um složena mješavina logike, mašte, ali i pogrešnog zaključivanja. Rezultati testova inteligencije provedeni kod predškolske djece u dobi od oko pete i šeste godine dobar su prediktor njihove kasnije inteligencije i školskog postignuća, a samim time i uspjeha u poslu. Kućna okolina najvažniji je činitelj uspješnog kognitivnog razvoja predškolske djece. Okolina bogata igračkama, knjigama, nježni i emocionalno topli roditelji koji potiču razvoj jezika i školskog znanja, roditelji koji postavljaju primjerene zahtjeve za socijalno zrelim ponašanjem, te sukobe rješavaju objašnjavanjem, uvelike utječu na kvalitetan intelektualni razvoj njihove djece predškolske dobi. Budući da djeca u dobi od dvije do šest godina provode više vremena van doma i bez roditelja, važno je da skrb u dječjim vrtićima i predškolama nudi djetetu sigurnost i odgovarajuću hranu, ali i visokokvalitetna odgojno obrazovna iskustva.

3.3.1. Piagetova teorija: Predoperacijski stadij

Piagetov predoperacijski stadij obuhvaća razdoblje od druge do sedme godine djetetova života. Obilježen je brzim razvojem mentalnog predočavanja, prvenstveno jezika i igre zamišljanja ili „kao da“ igre. S dobi igra zamišljanja ili „kao da“ igra sve se više odmiče od stvarnih životnih prilika s kojima je povezana, postaje manje usmjerena na samoga sebe, a zatim postaje sve složenija prerastajući u sociodramsku igru u koju je uključen veći broj djece. Igra zamišljanja osnažuje veliki broj mentalnih sposobnosti, uključujući pažnju, pamćenje, logičko zaključivanje, maštu, kreativnost, jezik i pismenost, sposobnost razmišljanja o vlastitom mišljenju i zauzimanja tuđe perspektive. Ona ujedeno odražava, ali i doprinosi razvoju socijalnih vještina predškolske djece. Piaget je u ovom stadiju posebno naglašavao nedostatke mišljenja kod predškolske djece. Smatrao je kako su predškolska djeca egocentrična, odnosno ona često ne mogu uzeti u obzir perspektivu drugih ljudi. Nadalje egocentrično mišljenje onemogućuje djetetu da razmišlja o svojim pogrešnim zaključcima i mijenja ih. Stoga egocentrizam dovodi do animističkog mišljenja (vjerovanje da nežive stvari imaju odlike živih bića, npr. misli i osjećaje) i centracije, odnosno usredotočenosti na perceptivni izgled stvari, ali i pojave ireverzibilnosti mišljenja.

Ove teškoće dovode neuspjeha djece predškolske dobi u zadacima konzervacije (shvaćanje da određene fizičke karakteristike predmeta ostaju iste, iako se promijenio njihov vanjski izgled) i hijerarhijske klasifikacije (organiziranje predmeta na temelju sličnosti i razlika u klase i potklase) (2).

Tablica 4. Glavna kognitivna postignuća u predškolskoj dobi (2)

Približna dob	**Kognitivna postignuća**
2-4 godine	Porast predodžbene aktivnosti, razvojem jezika, igre zamišljanja i kategorizacije. Sposobnost zauzimanja tuđe perspektive u jednostavnim, poznatim situacijama i u svakodnevnoj komunikaciji licem-u-lice. Razlikovanje živih bića od neživih predmeta (ne vjeruju da se svakodnevna iskustva mogu promijeniti magijom). Uočavanje transformacija u poznatom kontekstu, mišljenje je reverzibilno, a događaje objašnjava logično Kategorizacija predmeta na temelju zajedničkog ponašanja i funkcije (ne samo na temelju perceptivnih obilježja), otkrivanje ideja o zajedničkim karakteristikama koje čine temelj kategorije i koje su zajedničke svim njezinim pripadnicima Sortiranje poznatih predmeta u hijerarhijski organizirane kategorije
4-7 godina	Dijete postaje svjesnije kako su igra zamišljanja i drugi misaoni procesi simboličke, predodžbene aktivnosti. Magična vjerovanja o vilama, duhovima, Djeda Mrazu i Zubić Vili se smanjuju, a brzina napuštanja tih fantastičnih ideja ovisi o kulturi i religiji. Pokazuju veću sposobnost razlikovanja stvarnosti od pojavnosti.

Iz Piagetove teorije proizašla su tri obrazovna načela: učenje putem otkivanja, osjetljivost na djetetovu spremnost za učenje, te prihvaćanje individualnih razlika. Ova

načela i dalje imaju veliki utjecaj na obrazovanje odgajatelja i na njihove postupke u predškolskim skupinama, međutim Piaget je zanemario jednu važnu komponentu kognitivnog razvoja, a to je jezik, putem kojeg djeca predškolske dobi dolaze do znanja (2).

3.3.2. Sociokulturalna teorija Vigotskog

Sociokulturološka teorija Vigotskog naglašava društveni kontekst kognitivnog razvoja. Vigotski je jezik smatrao temeljem svih viših kognitivnih procesa, uključujući kontroliranu pažnju, kategorizaciju, namjerno pamćenje i prisjećanje, te rješavanje problema. Naime usporedno s brzim razvojem jezika u ranom djetinjstvu povećava se i djetetova sposobnost sudjelovanja u različitim socijalnim dijalozima sa starijim osobama koje dijete potiču i ohrabruju na ovladavanje vještinama koje su važne u njihovoj kulturi. Pod utjecajem takvih interakcija djeca počinju komunicirati sama sa sobom što se naziva samousmjeravajući tj. privatni govor. Samousmjeravajući govor uvelike pridonosi povećanju složenosti njihova mišljenja i većom sposobnošću kontroliranja vlastitog ponašanja, odnosno upravljanja samim sobom. Kako djeca rastu, zadaci im postaju lakši, stoga se njihov samousmjeravajući govor internalizira i postaje tihi unutrašnji govor .Važan oblik socijalne interakcije koji pomaže u prijenosu kognitivnih procesa na djecu je građenje skela. Građenje skela podrazumijeva prilagođavanje količine ponuđene pomoći od strane odrasle osobe ili kompetentnijeg vršnjaka za vrijeme podučavanja kako bi odgovarala djetetovoj trenutačnoj razini izvedbe. S vremenom kako se djetetove sposobnosti povećavaju, pomoć koju primaju od učinkovitijih „graditelja skela“, najčešće roditelja postepeno se smanjuje. Na taj način roditelji prepuštaju djetetu više odgovornosti i potiču ih na samostalnu izvedbu određenih zadataka. U odgojno-obrazovnim skupinama, Vigotski je osim aktivnog sudjelovanja, uvažavanja individualnih razlika među djecom, naglašavao potpomognuto otkrivanje (verbalno usmjeravanje o strane odgajatelja, njihovo objašnjavanje i demonstraciju) i suradnju među vršnjacima. Vigotski je prema tome igru zamišljanja u ranom djetinjstvu shvaćao kao idealni socijalni kontekst za poticanje kognitivnog razvoja (2).

3.3.3. Obrada informacija

U ranom djetinjstvu dolazi do razvoja učinkovitije pažnje, manipulacije informacijama i rješavanja problema zahvaljujući napretku u sposobnostima mentalnog predočavanja i upravljanja vlastitim ponašanjem. Kod djece predškolske dobi dolazi do postupnog poboljšanja kontinuirane pažnje. U usporedbi sa školskom djecom, ova djeca provode relativno malo vremena uključena u zadatke, manje sustavno planiraju i njihovu pažnju lako je otkloniti. Međutim pamćenje prepoznavanjem kod djece predškolske dobi iznenađujuće je dobro, za razliku od dosjećanja koje je znatno slabije. Razlog tome je što djeca ove dobi manje učinkovito koriste strategije pamćenja, poput ponavljanja i organiziranja elemenata u kategorije. Poput odraslih, predškolska djeca prisjećaju se ponavljanih, svakodnevnih događaja u obliku scenarija. Scenarij pomaže djetetu objasniti i organizirati događaje koji se ponavljaju, te im pomaže prilikom njihovih prvih pokušaja planiranja. Zahvaljujući njemu dijete predočuje slijed postupaka koji vode prema ostvarenju njihova cilja. Važno je naglasiti kako djetetova socijalna iskustva također utječu na sposobnosti pamćenja. Djeca izložena elaborativnom stilu razgovora odraslih osoba, pokazuju kako njihovo autobiografsko pamćenje (osobno važnih, posebnih događaja) prošlih događaja postaje organiziranije i detaljnije. Nadalje, teorija uma ukazuje kako su djeca predškolske dobi sposobna za metakogniciju, odnosno mišljenje o mišljenju. U dobi od oko četvrte godine djeca počinju shvaćati kako ljudi mogu imati pogrešna vjerovanja. S vremenom dječje razumijevanje pogrešnog vjerovanja pomaže u razumijevanju samog sebe, ali i drugih, te postaje dobar prediktor socijalnih vještina. Djetetovom naprednijem razumijevanju mentalnog života (pogrešnih vjerovanja, razmišljanju o vlastitom mišljenju i drugim aspektima) pridonosi njihov kognitivni i jezični razvoj, prisutnost braće i sestara, interakcija s prijateljima, igra zamišljanja i kontakt s zrelijim članovima društva. Unatoč tome djetetovo razumijevanje uma daleko je od potpunog. Za djecu predškolske dobi um je pasivno spremište informacija, a ne aktivan konstruktivni činitelj. Predškolska djeca pokazuju prilično dobro razumijevanje pisanog jezika, prije nego što nauče čitati i pisati na uobičajeni način. Razvojem kognitivnih i perceptivnih sposobnosti, sudjelujući u aktivnostima u kojima se susreću s pisanim jezikom, kao što su slikovnice, priče za djecu, kalendari, znakovi i popisi i zahvaljujući odraslima koji im pomažu u pismenoj

komunikaciji mijenjaju svoje početne pogrešne zamisli o značenju pisanih simbola. Mišljenje o tome kako jedno slovo predstavlja jednu riječ zamjenjuju shvaćanjem kako su slova dijelovi riječi i kako su sustavno povezana s govornim glasovima. Već u razdoblju između četrnaest i šesnaest mjeseci života djeca pokazuju početno shvaćanje ordiniranosti (urođenog odnosa među količinama). Verbalne oznake poput „puno“, „malo“ pridaju različitim količinama. Brojiti počinju između druge i treće godine primjenjujući različite strategije brojanja, a načelo kardinalnosti (posljednji broj kod brojenja predstavlja količinu u određenom skupu) pojavljuje se u dobi između četvrte i pete godine (2).

3.3.4. Jezični razvoj

Golem i impresivan napredak u jezičnim sposobnostima, koji se javlja u dobi između druge i šeste godine, povezan je s gotov svim kognitivnim promjenama u tom razdoblju. U ranom se djetinjstvu velikom brzinom povećava djetetov rječnik uz pomoć brzog mapiranja (proces pomoću kojeg djeca povezuju novu riječ s pojmom, nakon samo kratkog susreta). Predškolska djeca kada čuju novu riječ suprotstavljaju je riječima koje već znaju i pretpostavljaju kako se ona odnosi na potpuno novu kategoriju. Međutim problem se pojavljuje kada odrasli isti predmet nazivaju različitim imenima. Tada djeca kako bi otkrila značenje riječi, opažaju kako se riječi koriste u strukturi rečenica ili koriste socijalne znakove. U dobi od šest godina djeca raspolaže s približno deset tisuća riječi, njihovo se značenje riječi proširuje i počinju upotrebljavati metafore. Temeljni poredak riječi svog materinskog jezika, djeca usvajaju između druge i treće godine života. Nakon što su djeca u dobi od tri i pol godine ovladala velikim brojem gramatičkih pravila, pridržavaju ih se jako dosljedno, te ih znaju primjenjivati suviše široko, što se naziva pretjeranim reguliranjem. Iako još uvijek imaju poteškoće s pasivnim rečenicama, na kraju predškolske dobi djeca koriste većinu gramatičkih tvorbi svoga materinskog jezika. Djeca predškolske dobi osim što usvajaju rječnik i gramatiku, ostvaruju značajan napredak u pragramatici, odnosno sudjelovanju u učinkovitoj i prikladnoj komunikaciji s drugima. Djeca već početkom ranog djetinjstva pokazuju vještinu komuniciranja. U interakcijama licem u lice sa svojim vršnjacima vode vrlo uspješnu konverzaciju. U dobi od četiri godine prilagođavaju svoj govor sugovornicima na kulturalno prihvaćene načine. Prilagođavaju svoj govor prema

dobi, spolu i društvenom statusu slušatelja. Međutim u zahtjevnim situacijama, kao što su telefonski razgovori u kojima djeca ne mogu vidjeti sugovornikove reakcije ili pak koristiti geste, dokazuje se kako komunikacijske vještine predškolske djece nisu u potpunosti zrele. Nadalje, važno je naglasiti kako na jezični razvoj u ranom djetinjstvu povoljno utječu razgovori s vještijim sugovornicima. Proširivanjem i prepravljanjem govora odrasle osobe daju djetetu povratnu informaciju o jasnoći njihova govora i o gramatici. Međutim neki istraživači smatraju kako je za gramatički aspekt jezičnog razvoja dovoljna samo izloženost djeteta bogatoj jezičnoj okolini (2).

3.4. Emocionalni razvoj u ranom djetinjstvu

Prema Eriksonovoj teroiji, u razdoblju ranog djetinjstva pojavljuje se psihološki konflikt poduzetnosti (inicijativnost) nasupot krivnji. Djeca u tom razdoblju razvijaju novi osjećaj svrhovitosti. Zdravom osjećaju inicijativnosti, odnosno svrhovitosti pridonosi istraživanje socijalnog svijeta putem igre, oblikovanje savjesti kroz identifikaciju s roditeljem istog spola, te sam suportivni odgoj. Igra im omogućava da otkrivaju sebe isprobavajući nove vještine, bez straha da će biti izloženi kritici i neuspjehu, ali im pomaže i u otkrivanju svog socijalnog svijeta, kroz suradnju s drugom djecom kako bi postigli određeni cilj. Prilikom identifikacije s roditeljem istog spola usvajaju moralne i rodne standarde svog društva, te stvaraju superego, odnosno savjest. Dakle, Eriksonova teorija prikazuje različite promjene u emocionalnom i socijalnom životu djece predškolske dobi. Djeca u tom razdoblju razvijaju pozitivnu sliku o sebi, učinkovitiju kontrolu nad svojim emocijama, nove socijalne vještine, temeljene na moralnosti i jasnu svijest o sebi kao o djevojčici ili o dječaku (2).

Djeca rano u predškolskoj dobi razumiju uzroke, posljedice, i ponašajne znakove osnovnih emocija. Također, djeca u toj dobi pokazuju i impresivnu sposobnost interpretiranja, predviđanja i mijenjanja osjećaja drugih. Sigurna privrženost i razgovor o emocijama podupiru to razumijevanje. Međutim bujna mašta i poteškoće prilikom odvajanja stvarnosti i mašte, rezultiraju brojnim strahovima u ranom djetinjstvu. Do dobi od tri do četiri godine djeca su svjesna raznolikih strategija za emocionalnu samoregulaciju, poput pokrivanja očiju ili ušiju, razgovora sa samim sobom ili pak promjena svojih ciljeva.

Na razvoj emocionalne samoregulacije, odnosno na sposobnost upravljanja negativnim emocijama, utječe kako temperament tako i roditeljsko modeliranje. Kada bolje razviju pojam o sebi, djeca predškolske dobi češće doživljavaju emocije samosvjesnosti, poput stida, neugode, krivnje, zavisti i ponosa. U ranom djetinjstvu empatija postaje sve uobičajenija. Na pojavu empatije, njezino poticanje osobne uznemirenosti, samousmjerene reakcije, simpatije i sućutnog prosocijalnog ili altruističkog ponašanja utječu temperament, ali i roditeljski postupci. Primjerice djeca koja su loša u emocionalnoj regulaciji rijetko pokazuju prosocijalno ponašanje i sućutnu brigu, a ljuti i kažnjavajući roditeljski stil prekida empatiju i simpatiju u ranoj dobi (2).

3.4.1. Samorazumijevanje

Tijekom ranog djetinjstva djeca počinju razvijati pojam o sebi, niz osobina, stavova, sposobnosti i vrijednosti koje ju definiraju kao osobu. Djeca se opisuju uz pomoć opazivih obilježja poput svoga imena, tjelesnog izgleda, predmeta koje posjeduju, svakodnevnog ponašanja, te navodeći tipične emocije i stavove. Nadalje, što je djetetova samodefinicija snažnija, to je ono posesivnije. Njihova povećana svijest o sebi dopušta im da surađuju u rješavanju svađa oko stvari, u igranju i u rješavanju jednostavnih problema. U ranom djetinjstvu dolazi do pojave jednog od najvažnijih aspekata samorazvoja, a to je samopoštovanje. Samopoštovanje, odnosno vrednovanje vlastitih sposobnosti uvelike utječe na naše emocionalno doživljavanje, buduće ponašanje i dugoročnu psihološku prilagodbu. Visoko samopoštovanje koje pokazuju djeca predškolske dobi, uvelike pridonosi njihovoj inicijativnosti tijekom razdoblja u kojem moraju usavršiti brojne nove aktivnosti. Ipak i malo neodobravanja od strane odraslih može potkopati samopoštovanje malog djeteta i njegov entuzijazam za učenje (2).

3.4.2. Razvoj moralnosti

Već u razdoblju ranog djetinjstva razvija se osjećaj za moral, odnosno sposobnost rasuđivanja dobrog i lošeg ponašanja. U početku je takvo ponašanje kontrolirano od strane roditelja, koji su određivali što je dobro, a što loše. Kasnije razvojem sućuti i savjesti, djeca

sami postaju svjesni svog ponašanja i određuju ga. Psihoanalitičko stajalište zasniva svoje tumačenje morala na indukciji. To je vrsta discipliniranja u kojoj roditelji naglašavaju efekte dječjeg ponašanja, odnosno kako su svojim ponašanjem utjecali na neku drugu osobu. Kao posljedica takvog discipliniranja, u djeteta se razvija empatija. Teorija socijalnog učenja naglašava kako se moralno ponašanje stječe potkrepljivanjem i modeliranjem. Djeca usvajanjem roditeljeva ponašanja preuzimaju njihove osobine u svoju ličnost i modeliraju svoje ponašanje, što rezultira dobrim ponašanjem koji se potom potkrepljuje od strane roditelja. Kažnjavanje bi pritom trebalo što više izbjegavati, jer pretjeranim kažnjavanjem dijete stječe agresivnost, kao reakciju na kaznu koja mu je upućena od strane roditelja. Dijete se zatim odvaja od roditelja i teže dolazi do pozitivnog modeliranja i potkrepljivanja. Umjesto kazne bolje je koristiti tehniku uzimanja predaha, kako bi se dijete primirilo. Kognitivno razvojni pristup smatra dijete aktivnim misliocem o društvenim pravilima. Dijete usvaja moralnost praćenjem svojih postupaka, kako oni utječu na druge i praćenjem kako tuđi postupci djeluju na njega. Od ranog djetinjstva dijete primjećuje ponašanja iz svoje okoline. U dobi od tri godine dijete prepoznaje namjerno od slučajnog ponašanja, dok u četvrtoj godini prepoznaje laž i istinu (2).

Uz razvoj morala uz razdoblje ranog djetinjstva, veže se i razvoj osjećaja agresije. U tom razdoblju opada instrumentalna agresija (kada djeca žele predmet, privilegiju ili prostor, napadaju, guraju se i viču) jer su djeca sposobna pregovarati, ali zato raste hostilna agresija ili neprijateljska agresija (namjerna povreda druge osobe). Pritom razlikujemo dva oblika hostilne agresije. Otvorena agresija (tjelesna povreda ili prijetnja) tipična je za dječake, dok je relacijska tj. odnosna agresija (odnosi se na izoliranje ili širenje tračeva) uobičajenija među djevojčicama. Djeca agresivno ponašanje, kao i druge značajke usvajaju iz svoje okoline. Osim agresije koja se s roditelja prenosi na dijete, važan je utjecaj televizijskog nasilja na djetetovo ponašanje. Ograničeno razumijevanje sadržaja televizijskih programa dovodi u male djece do nekritičnog prihvaćanja i imitiranja onoga što vide, a kao posljedica toga dolazi do razvoja agresije u djetinjstvu. Agresivno ponašanje moguće je smanjiti podučavanjem roditelja učinkovitim odgojnim postupcima, izbjegavanjem napetosti između članova obitelji, izbjegavanjem povreda ili prijetnji,

komunikacijom i izražavanjem emocija, te zaštitom djece od nasilnih televizijskih sadržaja (2).

4. ZAKLJUČAK

U početku svog života novorođenče na svijet reagira refleksima. Svjesno je samo, predmeta i osoba oko sebe. Postupno opaža i shvaća odnose među predmetima i osobama. Upoznaje svoju okolinu, istražuje, rješava svoje probleme putem metode pokušaja i pogrešaka, eksperimentira i povezuje pojave i situacije u kojima se one javljaju. S vremenom samouvjereno ostvaruje svoje ciljeve, memorira sve više podataka, uči, te počinje ovladavati govorom, kao najčudesnijom ljudskom sposobnošću. Kasnije, u razdoblju ranog djetinjstva djetetov napredak u mentalnom predočavanju i upravljanju vlastitim ponašanjem dovodi do učinkovitije pažnje, manipulacije informacijama (pamćenje, kategorizacija i dosjećanje) i rješavanja jednostavnih problema. Također predškolska djeca postaju svjesnija vlastitog mentalnog života i počinju usvajati znanja važna za uspjeh u njihovu školovanju. Tijekom čitavog razvoja kognitivni procesi i jezični razvoj međusobno se podupiru i prožimaju.

Emocije imaju značajnu ulogu u uspostavljanju i sudjelovanju u socijalnim odnosima, istraživanju okoline i otkrivanju samoga sebe. Osim igre, komunikacija je jedan od bitnih elemenata za emocionalni razvoj. Djeca uče oponašajući ponašanja svojih roditelja. Primjerice empatični roditelji, koji cijene moralne vrijednosti i koji otvoreno razgovaraju o emocijama, prenijet će svoje vrline i na svoju djecu, što će rezultirati njihovom boljom samokontrolom emocija. Djeca u igri, međusobnom interakcijom iznose svoje usvojene načine ponašanja. Od druge djece usvajaju nove obrasce, bilo loše ili dobre, stječu osjećaj zajedništva, koji ih potom potiče na empatiju i na mirno rješavanje sukoba kontroliranjem svojih emocija. Također, na način djetetova ponašanja utječe i temperament kao biološki činitelj. Međutim on nije stabilan, već se pod utjecajem vanjskih čimbenika može mijenjati.

Proučavajući djetetov kognitivni i emocionalni razvoj možemo zaključiti kako je on pod utjecajem brojnih čimbenika koji taj razvoj mogu unaprijediti, ali i unazaditi. Ono što je djetetu najvažnije su toplina, ljubav i sigurnost okoline, potpora bližnjih i njihov poticaj za daljnji djetetov razvoj.

5. SAŽETAK

Kognitivni i emocionalni razvoj djece u dojenačkoj dobi, najranijem i ranom djetinjstvu pod utjecajem je bioloških, odnosno genetskih čimbenika, ali i različitih vanjskih čimbenika, navedenih u ovome radu. Svaki od njih od iznimne je važnosti i predstavlja preduvjet za djetetov daljnji razvoj.

Dolaskom na svijet malo novorođenče počinje istraživati svoju okolinu i svoje sposobnosti zahvaljujući svojim refleksima. Ubrzo zatim razvija pojam o sebi, usvaja pojmove o veličini, obliku i bojama. Krajem druge godine postaje biće koje samouvjereno ostvaruje svoje ciljeve, rješava jednostavne probleme i svoja iskustva reprezentira govorom, gestama i igrom. Veliki broj mentalnih sposobnosti osnažuje se uz pomoć igre zamišljanja, kao što su pažnja, pamćenje, logičko zaključivanje, jezik i pismenost, maštu, kreativnost, te sposobnost razmišljanja o vlastitom mišljenju i zauzimanja tuđe perspektive. Stoga, kako bi se dijete moglo zdravo razviti, potrebno mu je omogućiti sigurnu, toplu i poticajnu okolinu.

Emocionalni razvoj djeteta također započinje njegovim rođenjem. Dijete se privikava na svijet koji ga okružuje uspostavljajući privrženost, odnosno bliski kontakt prvenstveno s majkom i na taj način ulazi u odnose i s drugim ljudima. S povećanjem djetetove sposobnosti samostalnog kretanja, dolazi do pojave temeljnih emocija poput radosti, ljutnje i straha, kao reakcije važne za opstanak. Razvoj samospoznaje dovodi do razvoja djetetova samopoštovanja, sve učestalijeg doživljavanja emocija samosvjesnosti, poput stida, tuge i ponosa, lakšeg ulaska u interakcije s drugima, a time i pojave empatije. Sposobnost mentalnog predočavanja, razvoj jezika, lakši temperament i kvalitetan roditeljski odgoj dovode do učinkovitijih načina regulacije emocija kod djeteta.

Ključne riječi: mentalne sposobnosti, poticajna okolina, učenje, privrženost, izražavanje emocija, samospoznaja, empatija, temperament.

6. SUMMARY

Cognitive and emotional development of children in infant period, the earliest and early childhood are influenced by biological/genetical factors, but also by other external factors stated in this paper. Every one of them is of great importance and presents a precondition for a child's further development.

With it's arrival to the world, a small newborn begins exploring it's surroundings and it's own abilities thanks to it's reflexes. Soon after that, it develops an idea about itself, it learns the ideas of size, shape and colours. By the end of it's second year it becomes a being that is confidently achieving it's goals, is solving simple problems and representing it's experiences using speech, gestures and play. A big number of mental abilities, such as attention, memory, making logical conclusions, language and literacy, imagination, creativity and the ability to think about it's own opinion and take a different perspective is strengthened with the help of imagination play. Therefore, in order for a child to have a healthy development, it is necessary to provide a safe, warm and supportive environment.

The emotional development of the child also begins with it's birth. The child adapts to the world that surrounds it creating attachments; close contact primarily with it's mother and thus making relations with others. With the increase of a child's ability of independent movement, fundamental emotions such as joy, anger and fear appear, as reactions important for survival. The development of self-realization leads to the development of self-respect, more and more frequent experience of emotions of self-awareness such as shame, sorrow and pride, easier partaking in interaction with others, and thereby the creation of empathy. The ability of mental representation, language development, easier temperament and quality parenting lead to the most effective ways of regulating child's emotions.

Key words are: mental abilities, supportive environment, learning, attachment, expression of emotion, self-realization, empathy, temperament.

7. LITERATURA

1. Wikipedia: the free encyclopedia [Internet]. Wikipedia, Inc.2015 – Djetinjstvo; [ažurirano 12.11.2015; pristupljeno 28.06.2019.]. Dostupno na: https://sh.wikipedia.org/wiki/Djetinjstvo
2. Berk L. Psihologija cjeloživotnog razvoja. 3. izd. Zagreb: Naklada Slap; 2008.
3. Kopić Ž, Korajac V. Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece. Život i škola [Internet]. 2010 [pristupljeno 08.08.2019.];LVI(24):45-54. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/63277
4. Berk L. Dječja razvojna psihologija. 8. izd. Zagreb: Naklada Slap; 2015.
5. Brajša-Žganec A. Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj. Zagreb: Naklada Slap; 2003.
6. Nikić M. Prioritetne potrebe djece. Obnovljeni život [Internet]. 1993 [pistupljeno 05.08.2019.];48.(6.):567-579. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/51919
7. Anonimno. [Internet]. Djetinjstvo, adolescencija, mladi: faze sazrijevanja. Što je adolescencija? [pristupljeno 10.07.2019.]. Dostupno na: https://hr.puntomarinero.com/childhood-adolescence-youth-the-stages/
8. STEM Mali istraživaći [Internet]. Zagreb: 2017. [pristupljeno 12.07.2019.] Dostupno na: https://www.stemlittleexplorers.com/hr/sto-ocekivati-od-vaseg-djeteta/

8. ŽIVOTOPIS

OSOBNI PODACI

Ime i prezime: Matea Vidović

Datum i mjesto rođenja: 21.07.1997. godine u Splitu

Adresa: Bilin dolac 28, 21220 Trogir

Mobitel: 0989934989

E- mail: matea.vidovic97@gmail.com

OBRAZOVANJE

2016.-2019.-Sveučilište u Splitu, Odjel zdravstvenih studija, smjer sestrinstvo

2012-2016.-SŠ Ivan Lucić, opća gimnazija, smjer sestrinstvo

VJEŠTINE

Rad na računalu: Aktivno koristi računalo, poznaje rad na MS Office paketu

Strani jezici: Engleski jezik, aktivno u govoru, pasivno u pismu

Vozačka dozvola: A1, A2, B kategorije